

Mladá veda

Young Science

Mladá veda

Young Science

MEDZINÁRODNÝ VEDECKÝ ČASOPIS MLADÁ VEDA / YOUNG SCIENCE

Číslo 3, ročník 12., vydané v septembri 2024

ISSN 1339-3189, EV 167/23/EPP

Kontakt: info@mladaveda.sk, tel.: +421 908 546 716, www.mladaveda.sk

Fotografia na obálke: Jesenný spln. © Branislav A. Švorc, foto.branisko.at

REDAKČNÁ RADA

prof. Ing. Peter Adamišín, PhD. (Katedra environmentálneho manažmentu, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Dr. Pavel Chromý, PhD. (Katedra sociálnej geografie a regionálneho rozvoje, Univerzita Karlova, Praha)

prof. Dr. Paul Robert Magocsi (Chair of Ukrainian Studies, University of Toronto; Royal Society of Canada)

Ing. Lucia Mikušová, PhD. (Ústav biochémie, výživy a ochrany zdravia, Slovenská technická univerzita, Bratislava)

PhDr. Veronika Kmetóny Gazdová, PhD. (Inštitút edukológie a sociálnej práce, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Ing. Peter Skok, CSc. (Ekomos s. r. o., Prešov)

Mgr. Monika Šavelová, PhD. (Katedra translitológie, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra)

prof. Ing. Róbert Štefko, Ph.D. (Katedra marketingu a medzinárodného obchodu, Prešovská univerzita, Prešov)

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda (Inštitút histórie, Prešovská univerzita, Prešov)

doc. Ing. Petr Tománek, CSc. (Katedra verejnej ekonomiky, Vysoká škola báňská - Technická univerzita, Ostrava)

Mgr. Michal Garaj, PhD. (Katedra politických vied, Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnava)

REDAKCIA

Mgr. Branislav A. Švorc, PhD., šéfredaktor (Vydavateľstvo UNIVERSUM, Prešov)

Mgr. Martin Hajduk, PhD. (Banícke múzeum, Rožňava)

PhDr. Magdaléna Keresztesová, PhD. (Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF, Nitra)

RNDr. Richard Nikischer, Ph.D. (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, Praha)

PhDr. Veronika Trstianska, PhD. (Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr FSS UKF, Nitra)

Mgr. Veronika Zuskáčová (Geografický ústav, Masarykova univerzita, Brno)

VYDAVATEĽ

Vydavateľstvo UNIVERSUM, spol. s r. o.

www.universum-eu.sk

Javorinská 26, 080 01 Prešov

Slovenská republika

© Mladá veda / Young Science. Akékoľvek šírenie a rozmnožovanie textu, fotografií, údajov a iných informácií je možné len s písomným povolením redakcie.

VYBRANÉ ASPEKTY IDENTITY EKOLOGICKY SMÝŠLEJÍCÍHO ČLOVĚKA A JEJÍ FILOSOFIE

SELECTED ASPECTS OF THE IDENTITY OF AN ECOLOGICALLY MINDED PERSON
AND HER PHILOSOPHY

Jan Lípa, Ladislav Rozenský, Josef Dolista¹

Jan Lípa je český právník, filosof, religionista, ekolog, vysokoškolský pedagog. Zabývá se bioetikou, environmenální etikou, religionistikou a československým buddhismem. Publikuje převážně na bioetická a religionistická témata.

Ladislav Rozenský je český právník, filosof, religionista, ekolog, vysokoškolský pedagog. Zabývá se bioetikou, environmenální etikou, environemntálním vzděláváním a religionistikou. Publikuje převážně na bioetická a religionistická témata.

Josef Dolista je český teolog, filosof, religionista, vysokoškolský pedagog. Zabývá se bioetikou, environmenální etikou, religionistikou a teologií. Publikuje převážně na bioetická a teologická témata.

Jan Lípa is a Czech lawyer, philosopher, religionist, ecologist, university teacher. He deals with bioethics, environmental ethics, religious studies and Czechoslovak Buddhism. He publishes mainly on bioethical and religious topics.

Ladislav Rozenský is a Czech lawyer, philosopher, religionist, ecologist, university teacher. He deals with bioethics, environmental ethics, environmental education and religious studies. He publishes mainly on bioethical and religious topics.

Josef Dolista is a Czech theologian, philosopher, religionist, university teacher, deals with bioethics, environmental ethics, religious studies and theology. He publishes mainly on bioethical and theological topics..

¹ Adresa pracoviška: JUDr. RNDr. PhDr. Ing. Jan Lípa, Ph.D., DBA, M.Div., LL.M.; JUDr. Ladislav Rozenský, Ph.D., DBA; Prof. Dr. Josef Dolista, Th.D., Ph.D., LL.M., Dr. h. c.; Ústav humanitních studií v lékařství, 1. lékařská fakulta, Univerzita Karlova, Karlovo nám. 502/40, 128 00 Nové Město, Praha, Česká republika
E-mail: jan.lipa@centrum.cz, rladislav@seznam.cz, josef.dolista@lf1.cuni.cz

Abstrakt

Žijeme v době všeobecně přijímané globální ekologické krize. Dochází k vyčerpávání neobnovitelných přírodních zdrojů a nevratnému ničení ekosystémů planety Země. Filosofie bojující proti nim pronikají do našeho vědomí a jsou naší každodenní součástí. Dochází ke střetu antropocentrického a biocentrického vnímání světa, který se začal rozvíjet na základě ekologických havárií po 2. světové válce. Tato změna myšlení přivádí člověka k novému způsobu vnímání svého okolí a nutí jej podle toho jednat. Vede nejen k „návratu k přírodě“, ale u mnohých ještě dále, až ke změně vnímání sebe sama, ke změně identity – k identifikaci s přírodou, jež je také nazývána hlubinnou ekologií. Tato identita ochránce přírody – ztotožnění s přírodou samotnou – se může jevit jako neobvyklá. Nevykazuje však nebezpečnost. Pokud zůstane v dimenzích etických pravidel, může být pro ochranu životního prostředí prospěšná.

Klíčová slova: identita, hlubinná ekologie, environmentalismus, ekologismus, environmentální filosofie, prospěšnost biodiverzity

Abstract

We live in a time of global environmental crisis. There is a depletion of non-renewable nature resources and irreversible destruction of Earth's ecosystems. Philosophy fighting against them penetrate our consciousness and are part of our everyday. There is a conflict of anthropocentric and biocentric perception of the world, which was developed on the basis of environmental accidents after the World War II. This change in thinking brings one to a new way of perceiving its surroundings and forcing him to act accordingly. Not only leads to the "back to nature", but further to the change in self-perception, a change of identity - to identify with nature, which is also called Deep Ecology. This identity of ecologist - identification with nature itself - may seem unusual. However, it doesn't have hazards. If it stays in the dimensions of ethical rules, may be the environmental benefit.

Keywords: Identity, deep ecology, environmentalism, ecologism, environmental philosophy, biodiversity benefit.

ÚVOD

Žijeme v době, kdy jsou nám důsledky všeobecně přijímané globální ekologické krize, vyčerpávání neobnovitelných zdrojů a nevratné ničení ekosystémů planety Země dobře známy vlivem společenské komunikace a environmentálního vzdělávání a v neposlední řadě také i poněkud kontroverzní globalizace (Kacerauskas, 2016). Myšlenkové proudy a ideje stojící občas i proti sobě, pronikají do našeho vědomí a jsou naší dennodenní součástí. S některými se identifikujeme a ony pak pomáhají zachovat biodiverzitu přírody pro nás i další generace. Vycházíme z dnes již všeobecně přijímaného paradigmatu či teze prospěšnosti biologické rozmanitosti, biodiverzity a důležitosti a účelnosti jejího zachování (Doley, Barman, 2023). „Organismus člověka tvoří sice nutnou podmínku jeho života, ale přestává být postupně podmínkou určující. Analogicky jako je podmínkou organické přírody příroda anorganická, je podmínkou i lidské existence příroda, organická i anorganická. Člověk vzniká na biologickém základě jako něco *nad-biologického*, přičemž biologické (organismus) se stává nositelem specificky lidské kvality“ (Dolista, Feber, 2000, s. 98).

Dochází ke střetu antropocentrického a biocentrického vnímání světa, který se začal ukazovat a rozvíjet na základě ekologických havárií začínajících po 2. světové válce nasvědčujících existenci ekologické krize (Dolista, 2004b). Ta začala být všeobecně přijímána v 70. letech 20. století. Tato změna myšlení je však z historického hlediska něčím zcela novým a její myšlenky jsou z hlediska trvání filosofie poměrně mladé. Něčím, co přivádí člověka k novému způsobu vnímání svého okolí a bezprostředně jej nutí dle toho také jednat a přijmout princip odpovědnosti, tak jak ho definoval Hans Jonas (Drozenová, W., Šimek, V. et al., 2019). Vede nejen k „návratu k přírodě“, ale u mnohých ještě dále až ke změně vnímání sebe sama, ke změně identity – identifikaci s přírodou, jež je také nazývána hlubinnou ekologií. V historii však lze nalézt filosofické směry, které i s tímto pojetím úzce hraničí. Jedná se tedy o nový prvek ve vývoji filosofie a vědy či o vliv daleko starších filosofických systémů, které nalézáme mimo jiné u východních filosoficko-náboženských systémů?

Tato práce pojednává o identitě ochránce přírody z pohledu vybraných sociálních, právních a politických aspektů. Jejím cílem je úvaha nad vývojem vedoucím k této změně vnímání, stručný popis přístupů k této identitě, ale také zvážení rizika možnosti radikalizace.

VÝVOJ EKOLOGICKÉHO A ENVIRONMENTÁLNÍHO SMÝŠLENÍ

Ekologické a environmentální smýšlení

Ačkoli jsou termíny environmentální a ekologický používány většinou jako synonyma, lze najít také jejich vymezení vycházející z ekonomie, biologie a dalších věd (Francis et al., 2020).

Obsáhlost pojmu ekologie, který zahrnuje nejen ochranu životního prostředí, ale také celou řadu dalších biologických vědních disciplín. Na této úrovni se však také setkáváme s pojmem environment, environmentální apod. Tento pojem vychází z anglického slova „environment“ a bývá většinou považován a používán jako synonymum k termínu ekologický – „ecology“. Přesto jej lze definovat jako „1. Životní prostředí, 2. Okolí člověka, 3. Vnější podmínky pro život“ (Linhart et al., 2007, s. 104).

Ačkoli je termín environmentální mnohem užšího významu než ekologický, vymezení těchto termínů Heywoodem (2004, s. 81), kdy environmentalismus předpokládá antropocentrické vidění, zatímco ekologismus již bio a ekocentrické a vynucuje si větší množství změn, se jeví jako přesnější a lze z něj v této úvaze vycházet. Podobné členění uvádí Arne Naess r. 1973 (Heywood, 2005, s. 259) jako mělká ekologie (shallow ecology) a hlubinná ekologie (deep ecology). Heywood pak mluví o *bledězelených* a *tmavozelených* (Heywood, 2004, s. 80).

Zcela zásadní pro tuto oblast filosofie se může zdát také její poměrně rychlá, a obzvláště ve vyspělých zemích rozšířená aplikovatelnost a implementace do právního řádu, právě skrze environmentální pojetí. Vnímáme ale jako potřebné přiblížit si na tomto místě počátky ekologického a environmentálního smýšlení.

Začátky ekologického a environmentálního smýšlení

O environmentálním smýšlení můžeme hovořit jako o jedné z nejnovějších filosofických disciplín. Přesto má mnohem starší kořeny, které prolínají řadu jiných vědních oborů (Heath, 2022). Tento jev – mezioborové studium – však není ve filosofii ochrany životního prostředí

výjimkou, ale spíše pravidlem. Vychází mimo jiné z biologie, etiky, filosofie, souvisí a přímo ovlivňuje právo, ekonomii a ekonomiku, politologii a politiku. Kde však hledat jeho počátky? Název Ekologie poprvé použil německý zoolog Ernst Haeckel (1834–1919) ve svém díle „*Generelle Morphologie der Organismen*“ vydaném v roce 1866. Haeckel je také většinou současných autorů považován za zakladatele ekologie jako vědního oboru (Porges et al., 2019). Nelze říci, že by v období před Haeckelem byly veškeré ekologické poznatky naprosto neznámé. Nebyly sice právě předmětem studia, ale předávaly se jako dlouholeté zkušenosti z generace na generaci. To, co dnes nazýváme ekologií, bylo někdy v minulosti součástí praktické lidské činnosti. První písemné záznamy o ekologických poznacích lze nalézt už ve spisech starověkých řeckých a římských autorů (Theophrastos, 371–268 před n. l., či C. Plinius Starší, 23–79 n. l.) (Polášková et al., 2011, s. 30).

Z pozdějších autorů je nutno připomenout např.: Alexandra von Humboldta (1769–1859), Augustin Pyrame de Candolle (1778–1841), Charlese Darwina (1809–1882), či Aldo Leopold (1887–1948).

„Rozvoj ekologie přivodil zásadní změnu našeho chápání světa přírody a místa lidí v něm. Ekologie je v příkrém rozporu s pojetím lidstva jako *pána* přírody, ukazuje naopak, že každou lidskou pospolitost a fakticky i celý lidský rod udržuje jemná síť vzájemných vztahů, které se dosud přehlížely. Ekologové tvrdí, že lidstvo dnes stojí před možnou ekologickou katastrofou, a to proto, že ve svém zaslepeném a zběsilém honu za materiálním bohatstvím jednoduše narušilo *vyváženost přírody*, a tak ohrozilo ekosystémy, díky nimž je lidský život možný“ (Heywood, 2005, s. 259).

Rozvoj environmetálního smýšlení a jeho aplikace

Přímá souvislost kvality životního prostředí a zdraví nebyla žádnou novinkou ani pro staré Řecko (např. Hippokrates, kolem 400 př. n. l.). Do moderního právního řádu však začala pronikat, teprve když negativní důsledky rychlého rozvoje průmyslu dosáhly na mnoha místech světa katastrofálních rozměrů (Wu, 2018). Konference Organizace spojených národů (dále jen OSN) o životním prostředí (UN Conference on the Human Environment, Stockholm 1972) a na ní schválená Stockholmská deklarace a vytvořený Program OSN pro životní prostředí – United Nations Environment Programme (UNEP) položily základ pro vytvoření mezinárodního právního rámce ochrany životního prostředí, zahrnujícího různé oblasti od lidských práv přes nakládání s přírodními zdroji a prevenci znečišťování po vztah mezi hospodářským rozvojem a životním prostředím (Polášková et al., 2011, s. 29).

„Na *environmentalismus* se běžně pohlíží jako na novou ideologii, spjatou s nástupem ekologického hnutí, čili hnutí Zelených, k němuž došlo koncem 20. století. Jeho kořeny lze však sledovat až k revoltě proti industrializaci v 19. století. V environmentalismu se proto projevuje znepokojení nad škodami, které světu přírody působí zrychlující se tempo ekonomického rozvoje (zjištěné ve 2. polovině 20. století objevením jaderné technologie, kyselého deště, ničení ozónu, globálního oteplování atd.) a starost o klesající kvalitu lidské existence a nakonec i o samo přežití lidského rodu. Někdy se tyto starosti vyjadřují prostřednictvím běžných ideologií“ (Heywood, 2004, s. 80).

Postoje environmentální etiky

Pro poukázání na vývoj myšlení člověka a jeho identity je nutno přiblížit jednotlivé postoje environmentální etiky.

Antropocentrický postoj – zdrojem hodnot je zde člověk a jeho zájmy, tím se jedná o panský postoj ke světu. V tomto postoji se však hovoří o dlouhodobém zájmu člověka o zdravé životní prostředí. Je základem trvale udržitelného rozvoje (Dolista, 2007, s. 25).

Teocentrický postoj – je sdílen judaisty, muslimy a křesťany. Zdrojem všech hodnot je zde Bůh. Odpovědnost člověka za chod světa a životního prostředí vůči jeho stvořiteli (Dolista, 2007, s. 25).

Biocentrický postoj – biocentrismus – má kořeny ve 20. století. Jeho významným představitelem byl německý protestantský teolog, lékař, filozof a etik Albert Schweitzer. Tvrdí, že víra ve vlastní výlučnost není správná a nemá na ni právo žádný z nás. To, co je zapotřebí chránit je život v jakýchkoliv formách. Dalším představitelem byl norský filozof hlubinné ekologie Arne Naess. Ve svých dílech využívá indické filozofie a upřednostňuje skutečnost emocionálního poznání nad racionálním. Tento postoj se snaží přimět člověka k přirozené a dobrovolné skromnosti vůči svému životnímu prostředí (Dolista, 2007, s. 25).

Ekocentrický postoj – hlavním propagátorem tohoto postoje byl klasik environmentální etiky Aldo Leopold, pro nějž jsou správné takové činy, které přispívají k biotickému společenství. Upřednostňuje zájem celku a v případech s pádným důvodem jej nadřazuje zájmům jednotlivce. Zde se ovšem obtížně obhajuje důvod zájmu celku (Dolista, 2007, s. 25).

Binka dělí postoje vyznavačů environmentální etiky následovně: *Antropocentrikové, Biocentrikové, Ekocentrikové a myslitelé systémových teorií, Zoocentrikové, Teocentrikové, Sociální ekologové, Hlubinní ekologové a Ekofeministé* (Binka, 2008b, s. 79–82, Binka, 2008c, s. 36–37).

Rozlišuje tak více skupin postojů, avšak v principu zachovává jejich zaměření vycházející z názvu.

Rozdělení ochránců přírody

Značný rozdíl je i mezi samotnými ochránci přírody.

Hlubinní ekologové kladou důraz na vnitřní význam přírody pro lidskost člověka. Domnívají se, že lidská morálka nemůže ignorovat přírodní zákony ve smyslu jednoty všeho života. Právo na existenci a rozkvět má vše živé, ale i krajina a příroda obecně (Dolista, 2007, s. 27–28).

Umírnění ekocentristé kladou důraz na sociální předpoklady dobrého života, na harmonické uspořádání komunity, na pospolitostní formy práce i bydlení. Prioritou je pro ně účast všech na rozhodování a na životě malé a ve všem umírněné obce (Dolista, 2007, s. 27–28).

Environmentální manažeři věří v možnost trvalého růstu a dnes již i tzv. trvalého nerůstu (Fraňková, Johanisová, 2013), za předpokladu že budou použity vhodné ekonomické nástroje (například daně, pobídky, dotace) a že dojde k určité ekologizaci práva. Poměrně velký význam má pro ně požadavek určitých forem kompenzace pro ty, kdo jsou ekologicky anebo sociálně poškozováni (Dolista, 2007, s. 27-28). Tyto kompenzace mají snižovat dopady negativních externalit.

Kornukopláni považují růst za výraz racionality jakéhokoliv projektu. Nezdolný optimismus ohledně možnosti zlepšit osud všech lidí na světě a v jakémkoliv počtu. Mají postoj k přírodě jako k dodavateli zdrojů. V růstu je spatřován lék na jakýkoliv problém, včetně problému nedostatku zdrojů. Mají podezřívavý postoj vůči těm, kdo mají zájem rozšiřovat participaci na rozhodování i mimo okruh kompetentních expertů (Dolista, 2007, s. 27–28).

České prostředí

Také prostředí České republiky nabízí řadu významných environmentálních filosofů, ekologů, myslitelů i množství myšlenkových směrů, proudů a hnutí. Ochrana životního prostředí byla a je studována nejen z hlediska teoretického, ale i praktického. Dnes máme již několik generací tohoto mezioborového studia, s odborníky, kteří přispěli i k vytvoření nového, vlastního směru v oboru. U nás však podle Binky existuje monopolní interpretace tzv. „zblázněné“ pravdy hlubinné ekologie, za kterou stojí jména jako Kohák či Librová, která klade některé problematické rysy hlubinné ekologie až do druhé poloviny 80. let, ke generaci Seeda, Foremana a Foxe a ostře od nich odděluje samotného zakladatele hlubinné ekologie A. Naesse, a také jeho předchůdce M. K. Gándhího, A. Leopolda, L. N. Tolstého atd. (Binka, 2008a, s. 46).

Zmiňme tedy pro názornost alespoň tři filosofy: Karla Kosíka, Zdeňka Neubauera a Zdeňka Kratochvíla a dále environmentalisty Erazima Koháka, Josefa Vavrouška, Hanu Librovou, Jana Kellera, Bohuslava Binku, či ekologického filosofa, jak sám sebe označuje, Josefa Šmajse. Výše jmenovaní se ve svých dílech sice zabývají bio a ekocentrismem a většinou jej i upřednostňují před antropocentrismem, či poukazují na jeho důležitost pro úspěšnou ochranu životního prostředí, ale při své identifikaci nejdou tak hluboko jako např. angažovaný buddhismus či Naessova hlubinná ekologie.

MĚLKÉ FORMY IDENTIFIKACE

Filosofický základ současné ochrany životního prostředí

„Péče o ochranu přírody je stav souladu mezi člověkem a krajinou. Přes takřka sto let osvěty a výuky ochránářství pokračuje šnečím tempem a pokrok spočívá z větší části v řečnění na schůzích a naříkavých člancích. Když se nad tím zamyslíme, uvidíme, že stále ještě děláme dva kroky vpřed a tři kroky zpátky. Obvyklá odpověď na tento problém je „více ochránářské výchovy“. O tom nikdo nepochybuje, ale jsme si jisti, že musí stoupat jen rozsah osvěty? Nechybí něco i v obsahu? Jedná se v podstatě o toto: držte se zákonů, správně volte, staňte se členy nějakých organizací a provozujte ochránářství na vlastní půdě ve výhodném měřítku – a o zbytek se postará stát. Není tento výměr příliš nenáročný, než aby se na jeho základě dalo něčeho dosáhnout? Neříká nám, co je špatné a co dobré, neurčuje nám žádné povinnosti, kategorické imperativy, apely k přijetí principu odpovědnosti, nežádá po nás žádné oběti, nebude mít za následek žádnou změnu v současném žebříčku hodnot. „Ohledně užívání půdy nabádá jen k osvícenému zájmu o vlastní dobro“, říká Aldo Leopold (1999, s. 237–238) roku 1948. Následná doba přírodních, technických katastrof mu jistě dává za pravdu.

Lovelock navíc tvrdí: „I kdybychom měli čas, jako že nemáme, změnit své geny tak, abychom jednali s láskou a nezatěžovali Zemi, nefungovalo by to. Jsme to, co jsme, protože přirozený výběr z nás udělal nejurputnější predátory, jaké kdy svět spatřil. Dokonce i

tyranosaura vytlačili drobní savci. Očekávat, že se změníme, je stejně absurdní, jako očekávat od krokodýla nebo žraloka, že se z něj nějakým vznešeným hnutím myslí stane vegetarián. Nemůžeme změnit svou povahu,“ říká Lovelock, „vrozený kmenový pud a nacionalismus, který naoko odsuzujeme, nám dodává sílu. Jediné, co můžeme dělat, je ze slušnosti tlumit své choutky“ (Lovelock, 2012, s. 173–174). Současná podoba ochrany životního prostředí přímo vychází z filosofického základu, z myšlenkových proudů vzniklých na základě prací, úvah a hypotéz jednotlivců, kteří k dané věci přistupovali z nového, neotřelého a mnohdy i těžko prosaditelného úhlu pohledu. Lze zde však vysledovat jednu zákonitost. Ve většině případů se totiž jednalo o mezioborové studium, či studium na pomezí dvou či více věd. Takovým typickým příkladem nám může být práce manželů Meadowsových „*Meze růstu*“ – vycházející z ekonomie, ekonomiky a návaznosti na mezní vědní disciplíny.

Meze růstu

Ekologie v technickém, ne morálním smyslu, je věda o souvislostech, která se zabývá ekosystémy a ke studiu jednotlivých organismů přistupuje rozbořením niky (Mohammad et al., 2022). V anglosaském světě systémový přístup výslovně prosazoval jeden ze zakladatelů vědecké ekologie – Charles Elton. Jednoznačně systémově také uvažoval filosofující lesník Aldo Leopold, který chápal život jako výměnu energie v pyramidě života. Systémové myšlení je těžko odlučitelné od ekologie, ač většina ekologů se nad ním ani nezamýšlela. Do ekologické etiky vstupuje systémová teorie studiem manželů Meadowsových – *Meze růstu* (1972) a *Překročení mezí* (1992). *Meze růstu*, známé jako první zpráva Římského klubu, představují jeden ze dvou kořenů ekologického aktivismu. První tradiční kořen vycházel z lásky a úcty k přírodě a z hrůzy nad jejím ničením. Projevoval se flanelovým aktivismem. Druhý kořen byl čistě statistický. *Meze růstu* poukazují, že soudobé výrobní postupy vedou k vyčerpání přírodních zdrojů a poškození přírodních mechanismů odpadem. Ani slovo o nějaké lásce k přírodě. I přesto systémový přístup Meadowsových měl významný dopad. Jak v Americe, tak v Evropě přivedl k ekologickému ohrožení pozornost kruhů a vrstev prostých vši lásky k přírodě a zcela imunních vůči sebemenším náznakům lítosti nad jejím ničením (Kohák, 2000, s. 146).

Stále se zhoršující životní prostředí v mnoha oblastech světa vedlo v roce 1968 řadu významných osobností reprezentujících vědu, průmysl, ekonomii i některé vládní činitele k vytvoření tzv. Římského klubu. Členové tohoto klubu jako jednu z prvních velkých akcí zorganizovali ve spolupráci s Technologickým institutem v Massachusetts hodnocení dosavadního vývoje světa a vypracování prognózy do roku 2100. Sledovali 5 hlavních faktorů, majících největší vliv na životní prostředí: počet obyvatelstva, objem průmyslové a zemědělské produkce, čerpání surovin a znečištění prostředí (Zahálka, Marková, 2006, s. 14).

V roce 1972 se rozvinula vážná diskuze o hlubších příčinách ohrožení prostředí. Diskutovalo se zejména o vztazích mezi hospodářským růstem, životní úrovní, chudobou a ochranou životního prostředí. Klíčové otázky sugestivně položili Meadowsovi v knize *Meze růstu* (Moldan, 2001, s. 23).

Autoři zpracovali údaje ve třech variantách (Zahálka, Marková, 2006, s. 15):

1. První varianta představovala prolongaci současných trendů vývoje.

2. Druhá varianta předpokládala pomalejší růst obyvatelstva a menší čerpání surovin a produkce odpadů.
3. Třetí varianta byla založena na tzv. nulovém růstu obyvatelstva a značně omezeném čerpání surovin a produkce odpadů.

Valné shromáždění OSN v roce 1983 proto ustavilo Světovou komisi pro životní prostředí a rozvoj. Komise dostala jasné zadání: znovu prozkoumat vztah mezi hospodářským rozvojem a ochranou životního prostředí a navrhnout účinnější způsoby řešení. Měla se pokusit nalézt odpověď na základní otázku položenou *Mezemi růstu* a překonat rozpor, který tato kniha dramaticky zdůraznila (Moldan, 2001, s. 23).

Po dvaceti letech autoři znovu analyzovali situaci, a ve stejném roce, kdy se konal Summit Země, vydali knihu *Překročení mezí*. Ta už nevyznívá tak pesimisticky. V některých státech se v té době dařilo plnit základní podmínku trajektorie udržitelnosti, kterou je rozdělení křivek zátěže prostředí (například spotřeby energie) a hospodářského růstu. Jednoznačná vzájemná úměra už tak úplně neplatila. Proto autoři v *Překročených mezích* usoudili, že lidé mají od roku 1992 přibližně dalších dvacet let na to, aby nepříznivé globální trendy zvrátili. Pokud se to nepodaří, pak by podle této analýzy katastrofa byla vysoce pravděpodobná (Moldan, 2001, s. 28).

Agenda 21

Agenda 21 (*Agenda for the 21st Century*) je nejvýznamnějším dokumentem konference z Rio de Janeira. Skládá se ze čtyř částí, z nichž první část pojednává o mezinárodní spolupráci, lidském zdraví, o boji s chudobou, o otázkách populace. Druhá se týká jednotlivých oblastí životního prostředí v globálním měřítku (například boje s růstem pouští a se suchem, s toxickými chemikáliemi a s různými druhy odpadů). Třetí se zabývá jednotlivými skupinami osob, které Agenda oslovuje (vědci, vlády apod.). Čtvrtá zkoumá prostředky, s jejichž pomocí lze uvést Agendu 21 v život (finanční zdroje, převod technologií, vytváření mezinárodních institucí) (David et al., 2011, s. 323).

Strategický plán jak v globálním měřítku dosáhnout sladění hospodářského a civilizačního rozvoje na straně jedné a účinné ochrany přírodních zdrojů, životního prostředí a přírody na straně druhé – Agenda 21 – se stal po konferenci v Riu všeobecně uznávaným jako jedno ze základních vodítek pro další hospodářský růst a celkový civilizační pokrok: lidstvo musí dosáhnout udržitelnosti svého rozvoje, jinak hrozí vážná nebezpečí spojená s rostoucím narušením globálních biosférických systémů (Moldan, 2001, s. 27).

Od států, které se k ní přihlásily, se očekává, že vyhlásí svůj akční plán vycházející z tohoto dokumentu. O Agendě 21 lze říci, že je jedinou strategií lidstva, která byla zpracována v systémově uceleném materiálu takového rozsahu, odbornosti i komplexnosti (Ritschelová et al., 2006, s. 109).

Agenda 21 a její lokální varianty (Místní Agenda 21 a Místní akce 21) jsou do značné míry vyvrcholením a současně zúročením dosavadních snah o aktivní ochranu životního prostředí, přinášejících ideje trvale udržitelného rozvoje, které uvádí v praxi na bázi dobrovolného přístupu, ale i dalších do té doby novátorských filosofí a prostředků ochrany životního prostředí. Společně představují současnou, aplikovanou filosofickou koncepci ochrany životního prostředí a tvoří základ pro další vývoj.

Definice trvale udržitelného rozvoje a života

Významný krok a určitý předěl v úsilí o respektování ekologických kritérií v rozvojových strategiích představovala zpráva Světové komise pro životní prostředí a rozvoj „*Our Common Future*“, zpracovaná pod vedením norské ministerské předsedkyně G. R. Brundtlandové, předložená v r. 1987 Valnému shromáždění OSN. Jako klíčový cíl politiky je proklamován princip udržitelného rozvoje, který je zde definován jako „takový způsob rozvoje, který uspokojuje potřeby přítomnosti, aniž by oslaboval možnosti budoucích generací naplňovat jejich vlastní potřeby“ (Ritschelová et al., 2006, s. 135).

Výše uvedenou filosofii přístupu k rozvoji přijala postupně většina vyspělých zemí s tím, že byl formulován velký počet definic udržitelného rozvoje. Např. podle Evropského parlamentu udržitelný rozvoj znamená zlepšování životní úrovně a blahobytu lidí v mezích kapacity ekosystémů při zachování přírodních hodnot a biologické rozmanitosti pro současné a příští generace (Ritschelová et al., 2006, s. 135).

Zákon 17/1992 Sb., pak definuje trvale udržitelný rozvoj jako „takový rozvoj, který současným i budoucím generacím zachovává možnost uspokojovat jejich základní životní potřeby a přitom nesnižuje rozmanitost přírody a zachovává přirozené funkce ekosystémů.“ Jinými slovy: ekonomický rozvoj, který nezničí základnu přírodních zdrojů a životní prostředí (Moldan, 2001, s. 79).

Další významnou ideou, jež bude dozajista rozvíjena i v budoucnu mnohem více, je termín trvale udržitelný život. Ten ovšem, znamená něco poněkud jiného. Klade důraz na život jako takový, nejen na život lidský, ale i na život ostatních organismů, k němuž je třeba mít úctu. Zdůrazňuje biocentrické hledisko na rozdíl od hlediska antropocentrického, které je podkladem myšlenky trvale udržitelného rozvoje. (Článek 1 Deklarace z Ria de Janeiro zní: „*Lidské bytosti stojí v ohnisku zájmu o trvale udržitelný rozvoj. Mají právo na zdravý a produktivní život, který je v souladu s přírodou.*“) Podle Moldana zde není kladen důraz na hospodářský a civilizační rozvoj, ale na zachování důstojného a hodnotného života pro všechny živé organismy (Moldan, 2001, s. 79).

Environmentální výchova

Zcela zásadní se pro rozšíření ekologického smýšlení a politiku životního prostředí jeví environmentální (či ekologická) výchova, která směřuje k souladu člověka s životním prostředím (environmental education). Osvěta, vysvětlující programy a výchova jsou v tomto směru nanejvýš důležité. Výchova je součástí environmentální etiky a hlásá, co je správné (Dolista, 2007, s. 30).

Dolista pak environmentální výchovu člení dle doby jejího vzniku od výchovy ke vztahu k přírodě mezi válkami, přes výchovu k ochraně přírody v 50. letech, a výchovu k potřebě čistého prostředí, po výchovu v letech 80. s poukazem na osobní odpovědnost v ochraně globální, pod heslem myslí globálně jedne lokálně (Dolista, 2007, s. 30).

Dále ji dělí podle směrů: 1. Ekologická výchova zabývající se obecnými otázkami ekologie. 2. Výchova spotřebitele. 3. Globální výchova se objevuje v 80. letech, cílem je výchova k odpovědnosti za svět jako takový. 4. Výchova na duchovním základě s vědomím součástí kosmického celku. 5. Výchova na bázi hlubinné ekologie vedoucí k poznání svého

nitra. 6. Smyslové vnímání přírody pomocí pobytu v ní. 7. Objevování starých řemesel. 8. Výchova prací na bázi dobrovolnosti ve prospěch ohrožené přírody (Dolista, 2007, s. 31).

Je to právě environmetální výchova, která je všeobecně považována za nejlepší prostředek vedoucí k pozitivnímu vnímání a přijímání filosofí ochrany životního prostředí, jeho politiky a legislativy. Musí se však nezbytně nutně týkat všech složek společnosti. O jejím významu svědčí i fakt, že Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta (dále EVVO) má v České republice dlouhodobou tradici. Významným mezníkem bylo r. 2000 přijetí základního strategického dokumentu zajišťujícího dlouhodobý rozvoj EVVO – Státního programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty v České republice. Dokument uvádí do problematiky a definuje nezbytnou terminologii. Posouvá pojetí výchovně vzdělávacího procesu z roviny ekologie jako vědy o vztazích mezi organismy a prostředím do roviny environmentální, kde jsou základem systémové souvislosti v kontextu stále se zrychlujícího antropocentrického ovlivňování přírodního prostředí, stanovuje cíle, nástroje a úkoly dělené dle cílových skupin (Env. vzděl., výchova a osvěta, 2014).

HLUBINNÉ FORMY IDENTIFIKACE

Východní vlivy

Často nacházíme zmínky o ovlivnění autorů ekologických filosofí východními náboženstvími či přímo buddhismem. Připomeňme tedy např. jednoho ze zakladatelů ekologické ekonomie E. F. Schumachera, který popisuje dokonce „Buddhistickou ekonomii“ (Lužný, 2000, s. 91) nebo A. Naesse, jehož vzorem byl Mahátmá Gándhí i buddhistické filosofie... (Binka, 2008a, s. 73).

Německo-britský ekonom E. F. Schumacher (1911–1977) napsal sbírku esejů *Malé je hezké* (Small is Beautiful, 1973). Těžiště knihy je v kritice skrytých hodnot ekonomie. Autor byl ovlivněn Gándhím a buddhismem, prosazoval ekonomii lokální a nenásilnou vůči lidem i přírodě (Johanisová, 2005, s. 11).

I v České republice, z přelomu 80. a 90. let máme zkušenost mimo jiné s ekologicky orientovaným buddhismem, který v různých podobách přežívá dodnes.

To samo o sobě dokládá nesporný vliv Východu na nové smýšlení o sounáležitosti s přírodou a okolím člověka. Jenomže je nutno připomenout i jiný fakt, a sice dobu, kdy tyto myšlenky vznikají – lze o nich nalézt zmínky až po 2. světové válce, ve větším množství se však šíří až v 60. a 70. letech 20. stol., tedy právě v době, tzv. Květinových dětí, v době všeobecně rozšířené revolty proti konzumní společnosti západní společnosti, i když vyjadřované poněkud svéráznou a ryze západní formou.

Hlavní idea, ovlivňující tuto dobu s jejími protiválečnými a postindustriálními vlivy, směřující k všeobecné lásce, bratrství a souznění s přírodou, bylo zajisté pravidlo „Ahimsá“, jež lze nejlépe přeložit jako „nezabíjení“, „neubližování“ či „nenásilí“ (Lužný, 2000, s. 111), ale lze jej stejně dobře vykládat jako „neodporování zlu“. Toto pravidlo vycházelo z nejstaršího z indických náboženství – z Bráhmánismu – a rozšířilo se do oněch novějších jako je hinduismus, buddhismus, džinismus či sikhismus, jež se formují zhruba ve stejné době cca 600–500 let před naším letopočtem. Paralely k němu však lze nalézt i v ideji Tao, jakožto přirozeného proudu – proudu přirozenosti čínského taoismu nebo v japonském šintoismu.

Člověk je podle nich sice vyšším, ale ne nadřazeným vývojovým typem v rámci celkového procesu – není pánem přírody (Lužný, 1994, s. 6).

Tyto představy silně ovlivňují osobní život jedince, ale i život celé společnosti. Člověk se takto stává přítelem a šťastnějším druhem všech živých tvorů. Učí se naslouchat přírodě, nikoli ji tyranizovat. Nevzniká zde ničivý dualismus, který od sebe odděluje podstatu člověka a podstatu přírody (resp. ne-lidského světa). Hlavní je neosobní Brahma a z něho odvozený osobní átman – podstata světa a člověka je totožná (Lužný, 1994, s. 6).

Buddhismus zpochybňuje kategorické odlišování jednoho „já“ od druhého a odmítá představu jeho neměnné, trvalé a nezávislé podstaty. Odkrývá chorobnou povahu představy izolovaného „já“ (Lužný, 2000, s. 78).

Nová konstrukce identity vychází ze široce pojatého „já“, které se neomezuje pouze na sobecké individuum, ale zahrnuje i jiné lidi, zvířata, stromy, kameny, planetu a celý kosmos. Je možné zde s pomocí buddhismu dojít ke stejným závěrům jako hluboká ekologie (deep ecology) a její hlavní představitel Arne Naess, jehož ekosofie vychází z přesvědčení, že „já“ není omezováno osobou či organismem, ale je součástí veškerého života. Usiluje-li sobecké „já“ o uspokojení sobeckých individuálních potřeb, pak v případě širšího pojetí „Já“ dochází k Seberealizaci, jež usiluje o uspokojení celého systému. Tuto rozšířenou konstrukci identity, jež zahrnuje ostatní bytosti a celý život na naší planetě, lze označit jako „ekologické já“ nebo „eko-já“ a proces prosazování tohoto pojetí nazývá „zezelenání já“ (Lužný, 2000, s. 79).

Východní náboženství buď vycházejí z polyteismu v podobě uctívání personifikací sil přírody a člověka jako hinduismus (nebo japonský šintoismus), nebo pak z popření mysticismu a zdůraznění váhy a významu skutečnosti v přítomném okamžiku, prostoty a skromnosti, jako např. buddhismus, džinismus, nebo čínský taoismus (Lužný, 1994, s. 10).

Východní vliv na utváření myšlení člověka 20. století je tedy naprosto zřejmý. Co ovšem bylo to, co jej umožnilo? Abychom na ni odpověděli, je nutno se vrátit o více než 2000 let dříve. Byla zde totiž doba, která z prolínání kultur a jejich filosofii a především náboženství učinila samo náboženství. Byl to helénismus Alexandra Velikého využívající synkretismus jako základní metodu vedoucí k univerzalizmu. Došlo tedy k prolnutí mnoha kultur tehdejší Evropy, Afriky a Asie. K podobnému jevu dochází také začátkem novověku a jeho rozvoj vrcholí právě ve 2. polovině 20. století a dále se rozvíjí. Dnes tento jev nazýváme jako globalizaci a paradoxně dochází k tomu, že je právě ona obviňována ze současného stavu přírody a společnosti. Nabízí se tedy v této souvislosti další otázka: Věděli bychom toto, pokud by ke globalizaci nedošlo? Potom by nedošlo ani k ovlivnění euroamerického myšlení Východem.

Teorie Gaia

Myšlenka vědy o zemském systému, o seberegulující Zemi, spravující společenství živých organismů, přišla na mysl Jamesi Lovelockovi v září 1965 v Laboratoři pro tryskový pohon (JPL) v Kalifornii. První práce zmiňující tuto myšlenku vyšla v *Proceedings of the American Astronautical Society* v roce 1968. Název článku byl „*Planetary Atmospheres: Compositional and other changes associated with the presence of Life*“ (Planetární atmosféry: Změny složení a další změny spojené s přítomností života). Článek ve své době nezbudil velkou pozornost,

týkal se hlavně analýzy atmosféry při pokusu o hledání mimozemského života (Lovelock, 2012, s. 125).

Pouze biosféra jako celek, pouze Gaia, je patrně nejmenším relativně autonomním systémem schopným dlouhodobého vzestupného vývoje v čase. Všechny její subsystémy, jedinci, populace, biocenózy i kultura jsou dočasné a nesamostatné, závislé na prosperitě biotického celku (Šmajš, 2003, s. 18).

Teorie, resp. hypotéza Gaia vnímá Zemi jako živý organismus. Splňuje definici života a jako živý organismus, či spíše super-organismus se také chová. Schopnost jeho přizpůsobivosti a života samotného je pak sama evoluce. Kohák (2000, s. 202) mluví o dvojnácnosti pojmu Gaia a dělí ji na vědeckou hypotézu a hlubinnou metaforu. Tvrdí, že hlubinní ekologové ji chápali jako poetickou skutečnost, zatímco sám Lovelock jako čisté vědeckou hypotézu, která vysvětluje fungování Země. Lovelock se vyjadřoval s opovržením o ekologických aktivistech „flanelového“ ražení. Na základě studií atmosféry Země, Venuše a Marsu došel k závěru, že Země jako organismus vyrovnává sklon k nestálosti, že lidstvo se zpronevěřilo svému úkolu a ohrožuje udržitelnost života a potřebuje novou biosférickou etiku. V úvaze o potřebnosti implementace nové bio-etiky a nutnosti přijetí principu odpovědnosti se v této myšlence schází s filosofem a zastáncem tohoto směru environmentální etiky – Hansem Jonasem. Pro tuto hypotézu nabízí Lovelock řadu důkazů, z výrazně objektivistického rozboru. Postupně se odklání od etických rozměrů, přijímá představu poznané nutnosti vývoje a odmítá ekology, kteří by se svými postoji snažili zpřičit nutnosti. Zpochybňuje jejich inteligenci i motivaci, obzvláště pak u odpůrců jaderné energie. Dopracovává se k epikurejskému náhledu. Za odpovídající postoj považuje hlubinné souznění s přírodou, které se nesnaží změnit nevyhnutelné, nýbrž sladit s ním své cítění (Kohák, 2000, s. 202).

Když tedy předpokládáme existenci Gaii, říká Lovelock, zvažme tři z jejích základních charakteristik, které by mohly důkladně modifikovat naši interakci s ostatní biosférou.

Za 1. nejvýznamnější vlastností Gaii je její tendence udržovat stále podmínky pro veškerý pozemský život. Za předpokladu, že jsme vážným způsobem nezasáhli do jejího stavu homeostáze, by měla být tato tendence dnes stejně převládající, jako tomu bylo před příchodem člověka na scénu.

Za 2. Gaia má ve svém tělním jádru životně důležité orgány, stejně jako má převážně na své periferii orgány postradatelné či nadbytečné, a co s naší planetou provádíme, může do značné míry záviset na tom, kde to provádíme.

A konečně za 3. gaianské reakce na změny k horšímu musí vyhovovat pravidlům kybernetiky, kde jsou důležitými faktory časová konstanta a smyčkový zisk. Tak například regulace kyslíku má časovou konstantu měřitelnou v tisíciletích. Takovéto pomalé procesy poskytují jen nepatrné varování před nežádoucími trendy. V době, kdy se projeví, že všechno není v pořádku a podnikne se určitá akce, přivede setrvačný pohyb věci do ještě horšího stavu dříve, než může začít stejně pomalé zlepšování (Lovelock, 2001, s. 153).

Z teorie Gaia vychází celý soubor filosofických teorií, směrů a hnutí, která ovlivňují environmentální smýšlení řady jednotlivců i organizovaných skupin. V rámci objektivitu je třeba ale také zmínit velkou skupinu odpůrců této teorie. I autorům této práce je bližší Kohákovo pojetí poetické skutečnosti.

Hlubinná ekologie

Ekologismus, jak to nazývá Heywood, předkládá takový pohled na přírodu a místo člověka v ní, který není antropocentrický, ale bio a ekocentrický. Středem tedy není člověk ale příroda. Zelení myslitelé čili environmentalisté však aplikovali ekologické myšlenky různě a občas z nich vyvozovali závěry i značně rozdílné. Nejvýznamnější rozdíl v rámci environmentalistického hnutí existuje mezi tím, co norský filozof Arne Naess (1973) nazval mělká ekologie (shallow ecology) a hlubinná ekologie (deep ecology). „Mělký“ pohled akceptuje učení ekologie, přizpůsobuje ho však lidským potřebám a cílům. Jinak řečeno hlásá, že budeme-li svět přírody chránit a ctít, bude svět přírody nadále podporovat a udržovat život lidí. Tento pohled se projevuje v konkrétním zájmu o takové problémy, jakými jsou kontrola populačního růstu, menší využívání omezených a neobnovitelných zdrojů a snížení znečišťování (Heywood, 2005, s. 259).

V současné době existují dva hlavní tábory, z nichž se každý dále rozpadá na umírněnější a radikálnější křídlo. Podle Arne Naesse proti sobě v zásadě stojí postoj ekocentrický a postoj technocentrický. Zatímco první z oboru táborů se dělí na radikální stoupence hlubinné ekologie a mělké environmentalisty, druhý tábor se skládá z umírněných environmentálních manažerů a pravověrných cornukopiánů (z angl. cornucopia = roh hojnosti). Ti, kdo zaujímají umírněný či radikální ekocentrický postoj, vesměs nevěří ve spásnou sílu moderních technologií a jsou nedůvěřiví vůči dobrovolné ideologii elitní expertízy. V politické rovině nedůvěřují centralizované státní moci a jejím politickým institucím. Naproti tomu technocentrický postoj důvěřuje možnosti lidské technologie, ať už vystupuje na poli techniky v užším slova smyslu, anebo v podobě technik ekonomické a politické moci (Dolista, 2007, s. 27–28).

Před nekontrolovaným technickým rozvojem varuje i Hans Jonas a předkládá myšlenku, že lidstvo vyvíjí techniku mnohem rychleji, než by si stačilo uvědomovat rizika, která mohou tyto technologie přinést přírodě a lidstvu (Drozenová, W., Šimek, V. et al., 2019).

„Hlubinní“ ekologové odmítají mělký ekologismus jako zastřenou formu antropocentrismu. Tvrdí, že „mělké“ ekologii jde především o to, zajistit zdraví a prosperitu lidí žijících ve vyspělých zemích. „Hlubinná“ ekologie jednoznačně odmítá jakoukoli úporně se udržující víru, že lidský druh je ostatním druhům, ba dokonce samé přírodě jakou nadřazen. Přichází s provokativní myšlenkou, že smyslem lidského života je pomáhat udržovat přírodu, nikoli opačně. To, co Naess (1989) nazval „ekosofie“ (ecosophy), je tudíž zásadně nový světový názor, vycházející z filozofické ekologie, a zároveň zásadně nová představa o morálce. „Mělcí“ ekologové – čili, jak se sami raději označují, „humanističtí“ ekologové – hlubinnou ekologii zase kritizují za to, že se hlásí k „iracionálním“ či mystickým naukám a prosazuje řešení evidentně nerealistická, která si lidstvo sotva získají (Heywood, 2005, s. 259–260).

Naessova hlubinná ekologie vzniká jako odpověď na selhání moderny a západní civilizace vůbec, a to jako odpověď sekundární, druhotná, dlouho poté, co Naess vlastní, osobitou filosofii vytvořil. Jak hlubinnou ekologii charakterizovat? Především odmítnutím dualismu, který stojí na antropocentrických základech a uznáním jednoty všeho živého i neživého. Tím se Naess liší od ostatních ekologicky orientovaných autorů. Ti, kladením

důrazu na nutnost omezení svého vlastního já, nemohou dlouhodobě přesvědčit ostatní obyvatele Země ke změně životního stylu. Naess usiluje o změnu nazírání světa, nikoliv o změnu v oblasti etiky. Usiluje o novou nedualistickou a zároveň realistickou ontologii. Jinými slovy, odmítá klasickou představu člověka v přírodě, představu individuálního, materiálně vymezeného já a tu nahrazuje představou Já s velkým „J“. Já, které je, ač hierarchizováno, jednotné, jehož význam je shodný s významem slova átmán v Gándhího textech. Toto široké Já, které se rozvíjí od sociálního Já k ekologickému Já, až na pomezí metafyzického Já, postupně zahrnuje další a další bytosti, cele ekosystémy a nakonec svět. V tomto konceptu je podle Naesse nutné uzнат naprostou rovnost všeho živého, která plyne z naší závislosti na hlubokém uspokojení, jež čerpáme z jednoty s ostatními životními formami. Tento proces Naees označuje jako ztotožnění, identifikaci. Ztotožnění, které jako mimoracionální proces vede k zániku rozdílu mezi ego a alter.

Arne Naess v kapitole *Sebeuskutečnění – ekologický přístup k bytí ve světě*, v knize *Myslet jako hora* Johna Seeda, říká k bodu 3: „Tradičně sa uvádzajú tri stupne vývoja zrelosti ja – od ega k ja spoločenskému a od spoločenského ja k ja metafyzickému. Pri takomto ponímaní procesu sa väčšinou neberie do úvahy príroda – náš domov, naše bezprostredné okolie, kde patríme jako deti a naše stotožnenie sa s žijúcimi ľudskými bytosťami. Pokúšam sa preto zaviesť pojem ekologické ja. Od samotného svojho počiatku môžeme byť v prírode, z prírody a pre prírodu. Spoločnosť a ľudské vzťahy sú dôležité, ale naše ja sa utvára v bohatších vzťahoch. Nie sú to len vzťahy k ľuďom a k ľudskému spoločenstvu, ale aj k širšiemu spoločenstvu všetkých živých bytostí“ (Seed et al., 1993, s. 28).

Hlubinné pojetí ekologie, tak vychází ze stejného základu jako východní učení hinduismu a buddhismu a sám Naess se na ně nejen přes svůj vzor, Mahátmu Gándhího, často obrací (Binka, 2008a, s. 73).

Angažovaný buddhismus

Angažovanost je v nauce buddhismu potenciálně obsažena od jeho počátků, neboť již ve své první rozpravě Buddha vyjádřil svůj základní cíl – odstranit utrpení. Název „angažovaný buddhismus“ je však mladší. Jeho počátky spadají do konce minulého století, kdy se v letech 1895–1898 někteří vietnamští zenoví mniši postavili do čela povstání proti francouzským kolonistům. Toto povstání pak bylo označováno jako „Válka mnichů“. První užití výrazu „angažovaný buddhismus“ (viet. Nhap Gian Phat Giao) pak spadá do 30. let 20. století v souvislosti s hnutím usilujícím o buddhistické oživení ve Vietnamu (Lužný, 2000, s. 14).

V současné době je zřejmé, že angažovaný buddhismus obsahuje dvě spolu související roviny: 1. Snahy o buddhistickou obrodu v asijských zemích, kde se buddhismus zapojuje do boje za národní osvobození, nezávislost a za návrat k tradičním hodnotám a vzorcům chování. 2. snahu o univerzální zlepšení podmínek lidského života ve všech společnostech. Obě roviny se prolínají ve dvou klíčových idejích angažovaného buddhismu: poznání a uskutečnění „soubytí“ (Thich Nhat Hanh) a přijetí „univerzální zodpovědnosti“ (14. dalajláma Tändzin Gjamccho). Cesta k tomuto cíli tradičně obsahuje odstranění tří jedů, tj. nevědění (klamu), žádostivosti (chamtivosti) a zášti (nenávisti), které poutají živé bytosti ke světu utrpení, vedle toho však velký důraz klade na zrušení moderních institucionalizovaných podob těchto jedů,

kterými jsou např. nadnárodní korporace, konzumerismus a vojenský průmysl (Lužný, 2000, s. 14).

S tímto přístupem je však nutno začít u sebe samého. Tento, pro buddhismus tak typický přístup, později nazývaný jako hlubinný, byl znám i v předválečném Československu, dokládá to vzpomínka Evžena Štekla: Zakladatel a patriarcha českého buddhismu Fráňa (Drtikol) „několikrát zdůrazňoval, že nemáme pomáhat světu na úkor svého osvobození – neboť právě toto naše osvobození je nejlepší pomocí všem lidským i ostatním, projeveným i neprojeveným bytostem různého duchovního stupně. Vstupem jedince do nirvány se uvolní mocné duchovní síly, proti kterým je normální lidská pomoc ničím“ (Štekl, 2019, s. 63).

Je zde tak jednoznačně prezentována přednost niterného přístupu před prací ve vnějším světě, který představuje jako neoddělený od vnitřního, čímž dospívá k identifikaci s ním (Dolista, 2004a):

DISKUSE – NEBEZPEČÍ RADIKALIZACE

Nebezpečí kultu a ideologie

Ochrana životního prostředí, její filosofie a praxe je dnes všeobecně přijímána. Do značné míry se stala novým kultem, hlavně pro některá hnutí či organizovaná společenství. Lidstvo, a především vyspělé země světa, přecházejí na environmentální či pro-environmentální smýšlení a jednání a v tomto smyslu přizpůsobují jak svou legislativu, tak postupně i životní styl. Librová vidí naději v příklonu elit k tomuto chování a jednání (Librová, 2003, s. 271). Nabízí se ale otázka, jakou míru vlivu či negativního dopadu mohou mít hnutí či skupiny nebo ona identifikace „já“ a přírody.

V roce 1990 píše Vavroušek (1990, s. 81): „V rámci formálních organizací i neformálních hnutí zaměřených na ochranu přírody a životního prostředí člověka existují skupiny, které jsou součástí „ostrovů pozitivní deviace“, odlišujících se svými ideály, aktivitou a cílevědomostí od masy populace zaměřené – také pod tlakem okolností převážně na konzum, pasivitu, průměrnost a vnitřní emigraci. A právě tyto „ostrovy“ by se mohly stát základnou nejen pro zlepšení kvality prostředí, ale pro řešení dalších morálních, sociálních, ekonomických, politických a jiných zásadních problémů, před nimiž naše společnost stojí.“

Od té doby ovšem se na tomto stavu nic nezměnilo a Vavrouškovo hodnocení je tak aktuální dodnes. To ovšem také svědčí o pomalém vývoji zájmových skupin tvořících jim zmíněné jádro ochrany životního prostředí.

Filosofie ochrany životního prostředí v praxi ekologických hnutí

„Snaha zachovat životní prostředí patří k prvořadým úkolům lidstva. Velkou úlohu tu hraje prevence, aby se včas předešlo škodlivým vlivům na životní prostředí. Ochránit životní prostředí v globálním měřítku znamená zachránit hodnoty mající význam i pro jednotlivce“ (David et al., 2001, s. 320). Mnozí však jdou mnohem dále. Přijímají a následují ekologicky šetrný způsob života na vlastním či někdy i společném, spolkovém stylu života. Další pak takový životní styl obhajují, prosazují a snaží se šířit veřejně: Librová jim říká pestří a zelení.

Ekologicky příznivá jednoduchost bývá chápána jako život blízký a podobný přírodě. Život ve městě se jeví jako neproniknutelně složitá houština frustrujících komplikací a konzumerismus je pojmán jako produkt našeho odcizení přírodě. Zapálení adepti ekologicky

příznivého způsobu života touží s jednoduchou a dobrou přírodou splynout, vydat se jejímu vyzařování a učit se z jejích zákonů (Librová, 2003, s. 83).

Může být pro nás příroda vzorem mravního chování? Může být inspirací pro environmentální etiku? Díváme-li se na přírodu pozorně, žasneme nad její krásou, ale marně v ní hledáme soucit a lásku ke slabým. Díky diskusím v environmentální filozofii už nejsme o dobrotě přírody přesvědčeni, chápeme ji jako morálně indiferentní (Librová, 2003, s. 84).

Samotná popularizace šetrného způsobu života však může také odrazovat, jak dokládá např. text V. Klause: „Environmentalisté považují své myšlenky a argumenty za neoddiskutovatelnou pravdu a užívají nejrůznějších propracovaných metod mediální manipulace a PR kampaní, aby pod tlakem donutili politiky naplnit své cíle. Jejich argumentace je založená na šíření strachu a paniky tím, jak prohlašují, že budoucnost světa je ve vážném ohrožení. V této atmosféře pak neustále tlačí politiky přijímat neliberální nařízení, nastavovat limity, omezení a zákazy pro každodenní běžné lidské aktivity. Lidé se tak stávají předmětem všemocného rozhodování úředníků. Abych použil slova Friedricha Hayeka,“ říká Klaus (2023), „pokoušejí se zastavit svobodnou, nespoutanou lidskou činnost a nahradit ji svými vlastními pochybnými koncepty pro lidstvo.“

Autoři této práce rozhodně nejsou zastánci Klausova environmentálního skepticismu, nicméně v diskuzi s tímto prohlášením lze konstatovat, že eko-extrémismus a nátlakové akce (které zažíváme aktuálně i dnes, např. blokováním klíčové dopravní i krizové infrastruktury) mohou mít na pro-environmentální smýšlení obyvatel negativní dopad.

To může i přes počáteční snahu působit svou přemírou aktivity či příklonem k anarchismu, ale třeba i přehnanému feminismu kontraproduktivně a místo rozšíření povědomosti o ekologických problémech a nutnosti přijetí řešení, ať už obecně přijímaného (legislativního), či vnitřní změnou postoje jednotlivce, odradit další zájemce z řad veřejnosti. To by ovšem samo o sobě redukovalo možnost radikalizace.

Radikalizace environmentalismu

„Umírnění“ ekologové čili „bledězelení“, např. členové některých environmentalistických nátlakových skupin, zastávají názor, že apely na nejvlastnější zájmy a zdravý selský rozum přimějí lidstvo, aby si osvojilo ekologicky rozumnou politiku a ekologicky zdravý životní styl. Naopak „tvrdí“ ekologové čili „tmavozelení“ trvají na tom, že přežití planety i lidstva zaručí pouze a jedině zásadní přeskupení priorit a ochota nadřadit zájmy ekosystému zájmům kteréhokoli z jednotlivých druhů v něm. Členy obou skupin lze objevit v „protistranicky“ zaměřených stranách Zelených, které se počínaje 70. léty začaly objevovat v Německu, v Rakousku i jinde v Evropě (Heywood, 2004, s. 80).

Zde lze vidět rozdíl mezi environmentalistickým pojetím – umírněným a pojetím ekologickým – „tvrdým“ pojetím ekologů vyžadujících radikální změny přístupu a společnosti. Radikalizace však nemusí být prvotně nutně extremistická, ale lze ji spatřovat i v osobním, vnitřním či lépe hlubinném přístupu, jak dokazuje například Thich Nhat Hanh, citujeme: „Ačkoli jsme my lidé *zvířata* – to znamená část přírody, vydělujeme se z ní. Pokládáme jiná zvířata a živé tvory za přírodu a chováme se, jako bychom sami nebyli její součástí. Pak se tážeme sami sebe: *Jak máme s přírodou zacházet?* Odpověď zní: *Měli bychom s ní zacházet tak, jak bychom měli zacházet sami se sebou. Neměli bychom si totiž škodit a neměli bychom*

škodit přírodě. Újma přírody je skutečně stejně významná jako naše vlastní újma“ (Lužný, 2000, s. 112).

Teorie i praxe Thich Nhat Hanhova angažovaného buddhismu vycházejí ze dvou základních principů. První z nich vychází z jádra první Buddhovy rozpravy, totiž z odhalení utrpení a nasměrování lidské snahy k odstranění tohoto utrpení. Druhý princip je konkretizací konceptu podmíněného vznikání a spočívá v neoddělování se od žádné ze stran určitého konfliktu. Podle Thich Nhat Hanha tyto dvě strany nejsou v opozici, ale jsou to dvě strany jedné skutečnosti (Lužný, 2000, s. 54).

Samotný hlubinný (plně identifikační) přístup vycházející z ryze etických hledisek možnost radikalizace zcela vylučuje. Je navíc omezen na individuální hledisko subjektivního prožitku s různou, opět individuální mírou či hloubkou identifikace.

Program hlubině ekologického hnutí

Dokonce i sám Naess, zakladatel hlubinné ekologie – coby niterného pojetí jednotlivce, změny, jež začíná právě změnou postoje každého jednoho člověka, předkládá program založený právě na identifikaci, který tvoří určitou doporučenou osnovu pro jednotlivá hnutí, ale současně přímo v něm nabádá k činnosti a aktivitě:

- „1. Prosperita života lidí i veškerého ostatního života na Zemi má svou hodnotu. Hodnota životních forem je nezávislá na užitečnosti z hlediska úzkých lidských zájmů.
2. Hojnost a pestrost života jsou hodnotami samy o sobě a obohacují lidský i veškerý další život na Zemi.
3. Člověk nemá právo tuto hojnost a pestrost omezovat, výjimkou je uspokojování základních potřeb.
4. Současné zasahování člověka do přírody je neúnosné, a situace se rychle zhoršuje.
5. Život a kultura lidstva nijak neutrpí podstatným snížením počtu obyvatel. Dobrý stav přírody se bez takového poklesu neobejde.
6. Proměny politiky, neboť ta ovlivňuje ekonomické, technické a ideologické struktury.
7. Ideologická proměna spočívá v uznávání především kvality života (její podstatou jsou hodnotné situace), a nikoliv životní úrovně, je třeba si důkladně uvědomit rozdíl mezi tím, co je „velké“ a co je „ohromné“,
8. Kdo se s uvedenými body ztotožní, má povinnost se přímo či nepřímo zúčastnit pokusu o prosazení nezbytných změn“ (Naess' 1996, s. 49–50).

Naess si uvědomuje význam i dopad tohoto programu, i to, že jej skutečně používají jeho následovníci jak po stránce teoretické v případě filosofů, tak i praktické, v případě různých hnutí. Lze tedy předpokládat, že do budoucna bude i tento program dále jak teoreticky, tak i prakticky rozvíjen.

Hlubinné ekologické hnutí vychází z teze, která tvrdí, že cílů nelze dosáhnout bez podstatné změny dnešní průmyslově společnosti. To znamená, že cílů nebude možné dosáhnout bez změny politiky (Naess' 1996, s. 221). Naess tak doporučuje změnu a využití stávajících politických stran.

Kde je však hranice, k níž bychom měli dojít? Kde je cíl? Ačkoli k takové změně společnosti, která by se dala nazvat cílem, se většina hnutí nepřibližuje ani v úvahách, lze nejen konstatovat dosažení cílů částečných, ale také vymezení vhodného ukazatele, který lze považovat za mnohem vhodnější než je hospodářský růst. Za ten bývá ekology označována například Ekologická stopa s jejím individuálním přijetím jednotlivcem.

Nulový růst či nerůst

Terčem kritiky ekologů je především princip ekonomického růstu, který je úzce a mnohonásobně provázán s mechanismy tržní ekonomiky, dále i princip pasivní demokracie, který se vyvinul v souvislosti s fungováním politických stran, a konečně princip konzumního stylu života, jenž úzce souvisí s charakterem společnosti středních vrstev. Tržní růst, pasivní demokracie a konzumní styl života vznikly v různých historických souvislostech, dnes se však prolínají a ve svém negativním působení na životní prostředí se navzájem umocňují. Jejich společným jmenovatelem je snaha dosáhnout, udržet a maximalizovat blahobyť. Blahobyť je hnacím prvkem ekonomiky trhu, vystupuje jako základní legitimační prvek pasivních demokracií a je synonymem konzumního stylu života (Keller, 1993, s. 15).

Absence růstu neeliminuje pouze ekonomiku, podle Kellera tvrdí jeho zastánci, že ohrožuje také státní moc (Keller, 1993, s. 15).

Jako alternativu k hospodářskému růstu, je pak mnoha mysliteli (např. Keller, Binka, Fraňková) nabízen nulový růst, či nerůst. Ten by nebyl založen na dosahování blahobytu pouze některých jednotlivců, ale na lokalizaci (Fraňková, 2012, s. 4) a návratu k původním lidským hodnotám, jež jsou dnes spíše omezeny právě na ony ostrůvky, o kterých mluvil Vavroušek, či na lokální společenstva, jimiž se zabývá např. Fraňková.

Ideologizace ekologie

Možnost zelené radikalizace také omezuje samotný systém zastupitelské demokracie. Výhodnost „zelených“ stran dle Koháka je, že mohou nekompromisně vyhlásit „zelený“ program, byť bez naděje na jeho prosazení. Oproti tomu zelené frakce ve velkých stranách se nevyhnou kompromisům, avšak mají větší naději na uskutečnění svých (kompromisních) programů (Kohák, 2000, s. 203).

Většina současných propagátorů pro-environmentálního smýšlení a způsobu života je přímo spjata s některou formou ekologického či politického hnutí. Jako příklad lze uvést Kellera spolupracujícího s hnutím *Duha*, či Vavrouška a jeho *Společnost pro trvale udržitelný život*. Jedná se tedy jednoznačně o sociální a společenský jev. Už nestačí jen hlubinný přístup jednotlivce – začít u sebe – lidé se ve svém úsilí sdružují. Ale i v tomto má Česká republika svou historii a dnes bychom mohli říci tradici. Vzpomeňme Hnutí Brontosaurus, Skaut, nebo českou „indiánskou tradici“, o níž v poslední době přednáší např. Václav Cílek.

Jiný důvod uvádí Fiala a Strmiska: „Je zřejmé, že fakt téměř synchronního zakládání stran sociálně demokratických (60. – 70. léta 19. stol.), křesťansko-sociálních (90. léta, 19. století), komunistických (přelom 10. – 20. let) nebo Zelených (přelom 70. – 80. let) je možno vysvětlovat jak souvislostí s modernizačními procesy, tak i reakcí na bezprostřední krizové události nebo určité jevy ve společnosti, které byly její částí chápány jako kritické“ (Fiala, Strmiska, 2009, s. 53).

Přesto nové trendy vedou k něčemu jinému, menšímu než jsou politické strany či hnutí. Jde o lokalizaci, vytváření soběstačných komunit a šíření ekologického povědomí vlastním příkladem jako je tomu např. u Fraňkové (2012, s. 3). Lze očekávat, že právě tímto směrem se bude ekologické smýšlení v budoucnu rozvíjet mnohem rychleji a účinněji, neboť jím lze eliminovat odrazení vzniklé neúměrným přesvědčováním.

Decentralizace

Také A. Gore došel k názoru, že ekologická rovnováha světa nezávisí jen na naší schopnosti srovnat krok mezi naším zuřivým hladem po nových zdrojích na jedné straně a křehkou rovnováhou životního prostředí planety (tedy biodiverzity) na straně druhé. Dokonce ani nelze říci, že by závisela jen na naší schopnosti obnovit rovnováhu mezi námi jako jedinci a civilizací, kterou chceme tvořit a rozvíjet. Musíme totiž dosáhnout také vnitřní rovnováhy v tom, kým jsme a co děláme. Každý z nás by měl přijmout větší osobní zodpovědnost za zhoršování životního prostředí ve světě, každý by se měl kriticky zamyslet nad způsoby svého myšlení a jednání, které je odrazem i příčinou této vážné krize (Gore, 1994, s. 17).

„Centralizovaná společnost prostě není schopna platit skutečné náklady na centralizaci. Pokud by je i chtěla začít platit, ekonomicky by se zhroutila. Pokud je nadále platit nebude, zhroutí se příroda.“. Říká Keller (1993, s. 31).

Cílem přívrženců decentralizace není návrat k absolutní soběstačnosti zcela izolovaných komunit. Ani radikální zelení nemíní takového stavu dosáhnout, v ten může paradoxně vyústit nejspíše pouze závěrečná epizoda kataklyzmatu, které se dříve nebo později dostaví, nebude-li opuštěna dnešní honba za blahobytem a prosperitou. Také radikálům je zřejmé, že určité nezbytné statky a služby se mohou stěží opatřovat místně či regionálně. Na jak velkou část těchto služeb bude nutné rezignovat, bude dáno stavem zdrojů zbývajících po ukončení dnešní protipřírodní fáze umělé prosperity. Poté, co se dosáhneme až na dno blahobytu, bude zapotřebí navrhnout takové uspořádání decentralizovaných útvarů, aby udržování nejnужnějších nadregionálních forem sociální organizace nemohlo nadále sloužit k parazitnímu bujení orgánů centralizované moci (Keller, 1993, s. 120-121).

Decentralizace tedy neznamená návrat k jakémusi primitivismu, ale spíše odmítnutí primitivismu centralizované moci, jakožto plodu válečnické mentality pozdního středověku (Keller, 1993, s. 121).

Nebezpečí radikalizace

Mezi základními myšlenkovými směry zelených (biocentrismus, ekocentrismus, zelený antropocentrismus, hlubinnou ekologii, sociální ekologii, zoocentrismus a zelený teocentrismus) identifikoval Binka jako potenciální myšlenkovou základnu extremistických postojů ekocentrismus, hlubinnou ekologii a s jistými výhradami též biocentrismus a zoocentrismus (Binka, 2008c, s. 219).

Binka zaměřuje pozornost na dvě organizace – *Hnutí Duha* a *Nesehnutí*. Analýzu začal popisem historického vývoje obou hnutí. Zkoumání interních materiálů *Hnutí Duha* i *Nesehnutí*, strukturované rozhovory s jejich příslušníky a práce se sekundární literaturou ukázaly, že obě hnutí sice prošla fází poměrně silné radikality (u *Hnutí Duha* včetně ilegálních akcí), ovšem od konce 90. let směřují od radikálních postojů i akcí k profesionalizaci a agenturní práci. Obě hnutí jsou finančně silnější a dosahují významnějších úspěchů, ovšem

aktivistické období bylo vystřídáno agenturní profesionalizací (Binka, 2008c, s. 220). To lze ovšem zobecnit, a vyvrátit tak tezi o možném nebezpečí radikalizace.

Připomeňme ovšem také posun a rozdíl, k němuž došlo ve společnosti 80. a 90. let 20. století doložený knihami Librové (Pestří a zelení x Vlažní a váhaví), kdy se ekologie v 80. letech týkala jednotlivců a jejich dobrovolného přístupu, zatímco v 90. letech se stává módou propagovanou společenskými elitami, a tím pádem i novým vzorem (Librová, 2003, s. 271). Navíc, propojení současných českých myslitelů s organizovanými skupinami, jež ovšem i u nás stále zůstávají v oné omezené podobě Vavrouškových ostrůvků (Vavroušek, 1990, s. 81), o nichž lze předpokládat, že se v budoucnu nebudou rozšiřovat do podoby většinové populace, ale spíš jen místně zvyšovat počet jednotlivých skupinek, čemuž nasvědčuje i jejich trend k decentralizaci, který ovšem opět sám o sobě nepůsobí extrémisticky. Dokonce i samotné nebezpečí radikalizace lze na základě Binkových výzkumů (Binka, 2008c, s. 220) odmítnout. „Naštěstí se zdá, že roste jak počet realisticky uvažujících ekologů, tak počet a význam ekonomů, kteří dokáží poselství zprostředkovanému ekologií pozorně a bez předsudků naslouchat.“. Říká Keller (1995, s. 73).

Zde je otázkou, zda evropský Green Deal (ke kterému se hlásí i Programové prohlášení vlády ČR, 2023) patří stále ještě do této reálné a realistické kategorie.

Nicméně, lze dojít společně se Šmajsem k názoru, že nová biofilní politika, výchova a osvěta musí vyhovět dvěma rozdílným požadavkům současně:

1. Na všeobecně přijatelné úrovni musí ovlivnit širokou veřejnost, konkrétního člověka.
2. Na vysoké odborné úrovni musí zasáhnout sféru moci — národní, regionální i globální politiku (Šmajš, Krob, 2003, s. 238).

K tomu lze ovšem nejlépe dospět cílenou výchovou jak v rodině, ve škole, tak i ve společnosti, jak by ostatně souhlasil nejen Šmajš, ale i další myslitelé. Pozitivně k tomu může přispět i vzor elit zmiňovaný Librovou (2003, s. 271). I proto lze vyjádřit naději, že další vývoj bude více než pozitivní a povede k biofilnímu pojetí politiky i společnosti, tedy od trvale udržitelného rozvoje k trvale udržitelnému životu.

Závěr

„Mnozí autoři naznačili, že zásady současného ekologismu mimo jiné vděčí za svou existenci jak starověkým pohanským náboženstvím, ve kterých se zdůrazňoval pojem Matky Země, tak východním náboženstvím jako hinduismu, buddhismu a taoismu“ (Heywood, 2005, s. 259).

To také dokládá tato do tří částí rozdělená práce, která v první části představila dva hlavní přístupy ochrany životního prostředí – environmentalismus a ekologismus. Část druhá a třetí přibližuje různou míru identifikace s přírodou a životním prostředím až k úplné identifikaci v podobě ztotožnění „já“ s přírodou. Dále se práce zabývá filosoficko-náboženskými otázkami Východu, jež nápadně připomínají východiska současných ekologů. Při bližším studiu lze však zcela jednoznačně potvrdit přímý vliv těchto náboženství na formování ekologického myšlení, a to nejen díky zakladatelům jako byl Gándhí, Naess, Schumacher apod. ale i samotným trendům těchto náboženských struktur – viz např. Angažovaný buddhismus. Na tomto místě je tedy nutno konstatovat, že ekologické smýšlení 20. století bylo nutně ovlivněno i myšlenkami Východu.

Ve čtvrté části nazvané Diskuse se pak zabývá možností radikalismu ekologického smýšlení. Radikalizací ovšem nemusí být míněna pouze extremistická činnost, ale také samotné hlubinné pojetí, které odlišuje měkčí (mělčí) pro-environmentální trendy od tvrdších (hlubších), proekologických, jež vyžadují větší množství změn společnosti a vnímání jedince. Avšak samotné pro-environmentální snahy, včetně oněch hlubinných identifikací, mohou být veřejností odmítnuty, jsou-li činěny přehnaným způsobem. To ovšem může na druhou stranu redukovat možnost radikalizace. Samotnou nebezpečnost a radikalizaci pak s podporou argumentů Binky, Vavrouška či Librové tato práce zpochybňuje, stejně tak jako možnost radikalizace vzešlé z hlubinného (identifikačního) přístupu. Navíc nejeví tendenci k organizování, ale právě naopak k podpoře decentralizace, lokalizace a tzv. nerůstu.

Ačkoli se tedy identita ochránce přírody ztotožněná s přírodou samotnou může jevit jako neobvyklá nebo prostě jen „jiná“, nevykazuje sama o sobě nebezpečnost. Není ani nikterak masově rozšířena, ačkoli, jak dokazuje tato práce, má své kořeny v náboženstvích Východu jako je hinduismus, buddhismus, taoismus a vzhledem k jejímu individuálnímu, subjektivnímu pojmání vykazuje i individuálně odlišnou hloubku samotného ztotožnění. Pokud tedy zůstane v dimenzích etických pravidel aplikovaných v každodenním životě jednotlivce, může být pro ochranu životního prostředí, přírody a zachování života na planetě Zemi prospěšná.

Tím můžeme potvrdit platnost dnes již všeobecně přijímaného paradigma či teze prospěšnosti biologické rozmanitosti, biodiverzity přinejmenším na základě zde uváděných hledisek filosofické náboženských či religionistických. Současně lze tak v této práci uvedené směry jako je hinduismus, buddhismus, taoismus, džinismus, či šintoismus, ale také animalistické kultury Matky Země (či z nich vycházející Teorii Gaia) doporučit a využít k osvětě a environmentální výchově obyvatelstva, které žije v regionech mimo tradiční západní kulturu a filosofii, jako podporu pro zachování biodiverzity planety Země.

Tento článok odporúčal na publikovanie vo vedeckom časopise Mladá veda:

PhDr. Zdeněk Vrba, Ph.D., DBA, LL.D.

Použitá literatura

1. BINKA, B., 2008a. *Analýza hlubinné ekologie*. Brno: Masarykova univerzita, 197 s.
2. BINKA, B., 2008b. *Environmentální etika*. Brno: Masarykova univerzita, 160 s.
3. BINKA, B., 2008c. *Zelený extremismus. Ideje a mentalita českých environmentálních hnutí*. Brno: Masarykova univerzita, 248 s.
4. DAVID, V. et al., 2011. *Mezinárodní právo veřejné s kazuistikou*. Praha: Leges, 448 s.
5. DOLEY, D. M. – BARMAN, P., 2023. Importance of communicating biodiversity for sustainable wildlife management: a review. *Journal of Environmental Studies and Sciences* [online]. 13(2), 321-329 [cit. 2023-08-31]. ISSN 21906483. Dostupné z: doi:10.1007/s13412-023-00819-8
6. DOLISTA, J., 2004a. Filosofická antropologie jako předpoklad pochopení sociální etiky, in: *Filozofia* 2, s. 141-147, Bratislava
7. DOLISTA, J., 2004b. Nová ontologie v pojetí Josefa Šmajse. *Filosoficky Casopis* 52, 1:129-131.
8. DOLISTA, J., 2007. *Profesní etika*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, o.p.s., 188 s.
9. DOLISTA, J. – FEBER, J., 2007. *Filozofická antropologie*. České Budějovice, 188 s.
10. DROZENOVÁ, W., ŠIMEK, V. et al., 2019. *Filosofie Hanse Jonase*. *Filozofia*, 277 s.,
11. FIALA, P. – STRMISKA, M., 2009. *Teorie politických stran*. Brno: Barrister & Principal, 263 str.

12. FRANCIS, P. F., SPENCER, J. A MCGROGAN, C., 2020. Educate to Keep It Great: The Long-Term Successes of a Virtual Great Barrier Reef Education Program. *Journal of STEM Outreach* [online]. 3(2) [cit. 2023-08-31]. ISSN 25766767.
13. FRAŇKOVÁ, E., 2012. *Udržitelný nerůst. Definice, argumenty, otevřené otázky*. Praha: Globopolis. 11 s.
14. FRAŇKOVÁ, E. A JOHANISOVÁ, N., 2013. *Udržitelný nerůst. Nový zastřešující koncept v environmentální komunikaci?* FSS MU, s. 13-34. ISSN 1214-813X.
15. GORE, AI, 1994. *Země na misce vah. Ekologie a lidský duch*. Praha: Nakladatelství Argo, 372 s. ISBN 80-85794-21-7
16. HEATH, J., 2022. The Failure of Traditional Environmental Philosophy. *Res Publica: A Journal of Moral, Legal and Political Philosophy* [online]. 28(1), 1-16 [cit. 2023-08-31]. ISSN 13564765. Dostupné z: doi:10.1007/s11158-021-09520-5
17. HEYWOOD, A., 2004. *Politologie*. Praha: Eurolex Bohemia. 482 s.
18. HEYWOOD, A., 2005. *Politické ideologie*. Praha: Eurolex Bohemia. 339 s.
19. JOHANISOVÁ, N., 2005. *Environmentální ekonomie*. Studijní materiál. Brno: Masarykova univerzita. 29 s.
20. KACERAUSKAS, T., 2016. Environmental discourses and the question of creative environment in a city. *Journal of Environmental Engineering and Landscape Management* [online]. 24(2) [cit. 2023-08-31]. ISSN 16486897. Dostupné z: doi:10.3846/16486897.2016.1141097
21. KELLER, J., 1993. *Až na dno blahobytu*. 3. vydání. Praha: EarthSave CZ, s. r. o., 132 s. KELLER, J., 1995. *Přemýšlení s Josefem Vavrouškem*. Praha: Karolinum, 180 s.
22. KLAUS, V., 2023. *Environmentalismus je nový komunismus*. Zprávy Ihned. [on line]. [cit. 21.07.2023]. Dostupné z <<http://zpravy.ihned.cz/c1-20712180-klaus-environmentalismus-je-novy-komunismus>>
23. KOHÁK, E., 2000. *Zelená svatozář*. Praha: Sociologické nakladatelství Slon, 204 s.
24. LEOPOLD, A., 1999. *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky*. Tulčák: Abies – VLK, 269 s.
25. LOVELOCK, J. E., 2001. *Gaia. Nový pohled na život na Zemi*. Tulčák: Abies – VLK. 211 s.
26. LOVELOCK, J., 2012. *Mizející tvář Gaii: poslední varování*. Praha: Academia, 210 s.
27. LIBROVÁ, H., 2003. *Vlažní a váhaví. Kapitoly o ekologickém luxusu*. Brno: Doplněk, 320 s.
28. LINHART, J. et al., 2007. *Slovník cizích slov pro nové století*. Litvínov: Dialog, 412 s.
29. LUŽNÝ, D., 1994. *Náboženství a ekologický problém*. Praha, 14 s.
30. LUŽNÝ, D., 2000. *Zelení bódhisattvové. Sociálně a ekologicky angažovaný buddhismus*. Brno: Masarykova univerzita, 144 s.
31. MOHAMMAD, T., ATIKAH N., HUSSIN, M. A HUSSIN, M. H., 2022. Online safety awareness and human factors: An application of the theory of human ecology. *Technology in Society* [online]. 68 [cit. 2023-08-31]. ISSN 0160791X. Dostupné z: doi:10.1016/j.techsoc. 101823
32. MOLDAN, B., 2001. *(Ne)udržitelný rozvoj ekologie – Hrozba i naděje*. Praha: Karolinum, 141 s. ISBN 80-246-0286-5
33. NAESS, A., 1996. *Ekologie, pospolitost a životní styl*. Tulčák: Abies – VLK, 310 s.
34. POLÁŠKOVÁ, A. et al., 2011. *Úvod do ekologie a ochrany životního prostředí*. Praha: Karolinum, 300 s.
35. PORGES, K. et al., 2019. *From Idea to Law: Theory, Concept and Terminological Formation in Ernst Haeckel's Works*. Russian Journal of Developmental Biology [online]. 50(6), 290-302, Dostupné z: doi:10.1134/s1062360419060079
36. RITSCHELOVÁ, I. et al., 2002. *Úvod do ekonomiky životního prostředí. Environmentální management*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 96 s.
37. SEED, J. et al., 1993. *Mysliet jako hora. K stretnutiu všetkých bytostí*. Piešťany: Nadácia Zelená alternatíva, 123 s.
38. ŠMAJS, J. – KROB, J., 2003. *Evoluční ontologie*. Brno: Masarykova univerzita, 400 s.
39. ŠMAJS, J. (2003). *Filosofie psaná kurzívou. Rozhlasové ekologické eseje*. Brno: Doplněk, 114 s.
40. ŠTEKL, E., 2019. *Síla moudrosti*. Čtvrté, rozšířené a upravené vydání. Praha: Svět, 208. VAVROUŠEK, J., 1990. *Životní prostředí a seberízení společnosti*. Praha: Institut řízení, 186 s.
41. WU, A., 2018. *Sustaining international law: history, nature, and the politics of global ordering* [online]. [cit. 2023-08-31]. ISSN edsble. Dostupné z: doi:10.21953/lse.jlgfycimt66y
42. ZAHÁLKA, J. – MARKOVÁ, K., 2006. *Uvedení do studia životního prostředí*. Studijní materiál k předmětu. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 62 s.
43. *Environmentální vzdělávání, výchova a osvěta*. [on line]. [cit. 21.07.2014]. Dostupné z: <<http://www.mzp.cz>>
44. *Programové prohlášení vlády ČR I. 3. 2023*. [on line]. [cit. 23.07.2023]. Dostupné z: <<https://www.vlada.cz/cz/programove-prohlaseni-vlady-193547>>
45. Zákon č. 17/1992 Sb., *o životním prostředí*, v platném znění, ASPI, [program]. [cit 21.07.2023].

Mladá veda

Young Science

ISSN 1339-3189